

Anlam Bilimsel Bir Fiil Kategorisi Olarak Mental Fiiller

Mental Verbs as a Semantic Verb Category

Gökçen Bilgin Aksoy

Arş. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara / Türkiye

e-posta gokcen.bilgin@hbv.edu.tr

orcid 0000-0002-1845-0312

doi 10.54316/dilarastirmalari.1088067

Atıf

Citation

Bilgin Aksoy, Gökçen (2022).

Anlam Bilimsel Bir Fiil

Kategorisi Olarak Mental

Fiiller.

Dil Araştırmaları, 30: 115-

137.

Başvuru

Submitted

15.03.2022

Revizyon

Revised

26.04.2022

Kabul

Accepted

27.04.2022

Çevrimiçi Yayın

Published Online

31.05.2022

Öz

Bir dilin söz varlığının önemli bir kısmını oluşturan ve evrensel sözlük kategorilerinden biri olan fiiller; biçim bilimsel, söz dizimsel ve anlam bilimsel özelliklerine göre sınıflandırılabilir. Modern dil bilimi çalışmalarında fiiller, cümlenin temel unsurudur ve cümlede yönetici konumundadır. Dolayısıyla fiil sınıfları da fiillerin ilişkili oldukları üyeler ve bu üyelerin semantik rolleri ile tanımlanır. Mental fiiller de bu çalışmaların bir kısmında bir fiil kategorisi olarak yer alır ve söz dizimsel davranışları ile betimlenir. Türkiye’de yapılan mental fiil çalışmalarında ise genellikle mental fiillerin mental süreçler temelinde kendi içerisinde sınıflandırılması üzerinde durulur ve alt süreç türlerine ait fiil listeleri verilir. Ancak böyle bir yaklaşım, Türkçe mental fiil sınıfının anlam bilimsel özelliklerini tüm yönleriyle açıklamak için yeterli değildir. Bu çalışmada öncelikle Türkiye’de ve dünyada yapılan dil bilimi çalışmalarında mental fiil kategorisi ile ilgili oluşturulan kavramsal çerçeve değerlendirilmiş ve ardından istem kuramı kısaca açıklanarak durum dil bilgisi ışığında Türkçe mental fiil tamlayıcılarının semantik rolleri belirlenmiştir. Bununla birlikte Türkçe mental fiillerin semantik katılanları ile incelendiğinde kurabileceği anlam bilimsel yapılarla dikkat çekilmiştir. Mental fiil kategorisinin anlam bilimsel özelliklerinin mental fiillerin disiplinler arası bir konu olması sebebiyle hem bilişsel psikolojinin zihinsel süreçlerle ilgili sunduğu veriler hem de dil bilimsel yaklaşımlardan hareketle ele alınması gerekir. Çalışmada Türkiye’deki araştırmalarda sunulan mental fiil listeleri bu bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Böylece Türkçenin gerek tarihî lehçeleri gerekse çağdaş lehçeleri ile ilgili yapılacak mental fiil çalışmalarına katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: mental fiiller, istem bilgisi, semantik rol, zihin kavramı

ABSTRACT

Forming an important part of the vocabulary of a language and being one of the universal dictionary categories, verbs can be classified by their morphological, syntactic and semantic features. In modern linguistics studies, verbs are the basic element of the sentence and are in the executive position in the sentence. Therefore, verb classes are defined by the members they are associated with and the semantic roles of these members. Mental verbs are also included as a verb category in some of these studies and described with their syntactic behaviors. On the other hand, the classification of mental verbs on the basis of mental processes is emphasized and verb lists belonging to sub-process types are given in mental verb studies conducted in Turkey. However, such an approach is not sufficient to explain the semantic features of Turkish mental verb class with its all aspects. In this study, first of all, the conceptual framework created for the mental verb category in linguistic studies conducted in Turkey and in the world were evaluated, and later on, by briefly explaining the valency theory, semantic roles of Turkish mental verb complements were determined in the light of case grammar. In addition to this, attention has been drawn to semantic structures that can be formed by Turkish mental verbs when they are analyzed with their semantic arguments. Since mental verbs are an interdisciplinary subject, semantic features of the mental verb category must be discussed based on both the data presented by cognitive psychology about mental processes and linguistic approaches. In this study, mental verb lists presented in studies in Turkey were evaluated from this point of view. Thus, it is aimed to contribute to mental verb studies to be carried out in both the early Turkic and modern Turkic languages

Keywords: mental verbs, valency information, semantic role, concept of mind

0. Giriş

Evrensel anlamda iki sözlük kategorisinden biri olarak kabul edilen fiiller; gerek Türkçede gerek dünya dillerinde biçim bilimsel, söz dizimsel ve anlam bilimsel ölçütlere göre pek çok sınıflandırmaya tabi tutulur. Türkiye'deki geleneksel dil bilgisi çalışmalarında fiiller; daha çok biçimsel özellikleri, çatıları, kip ve şahısları, asıl ve yardımcı fiil olmaları, olumlu, olumsuz ve soru ifadeleri bildirmeleri gibi özellikleri ile olabildiğince detaylı bir biçimde ele alınır ve sınıflandırılır. Bununla birlikte özellikle Batılı araştırmacıların çalışmalarında fiillerin söz dizimsel davranışları göz önünde bulundurularak anlam bilimsel yapıları ile sınıflandırıldığı görülür. Söz konusu sınıflandırmaların bir kısmında mental fiiller de bir fiil sınıfı olarak yer alır.

Mental fiiller, Türkiye Türkolojisinin de son zamanlarda üzerinde durduğu konular arasındadır. Bu çalışmalarda daha çok mental süreçler ile mental fiillerin bildirdikleri sürece göre kendi içerisinde sınıflandırılması ele alınır ve alt süreç türlerine ait fiil listeleri verilir. Bu araştırmalardaki mental fiil listelerinin birbirinden farklılık gösterdiği ve bu listelerde kimi zaman mental süreç dışındaki süreçleri karşılayan fiillere de yer verildiği görülür. Bununla birlikte mental fiil kavramı için yapılan tanımlamalar genellikle mental fiillerin tematik özelliklerini merkeze alan tanımlardır. Söz konusu yaklaşım Türkçede mental fiil sınıfının anlam bilimi ile söz dizimi etkileşimi açısından

yeterince anlaşılmasına sebebiyet verir. Anlam bilimsel bir fiil kategorisi olarak mental fiil sınıfının özelliklerinin belirlenmesi için bu sınıftaki fiillerin söz dizimsel davranışları ile değerlendirilmesi daha doğru olacaktır.

Bu çalışmada mental fiiller ile ilgili Türkiye’de ve dünyada yapılan dil bilimi çalışmalarındaki yaklaşımlar üzerinde durulacak, bir fiilin mental fiil sınıfında yer alabilmesi için esas alınan ölçütler tartışılacak ve Türkçe mental fiillerin anlam bilimsel özelliklerinin neler olduğu bilişsel psikolojinin ve dil bilimsel yaklaşımların sunduğu bilgilerle yeniden değerlendirilecektir.

1. Türkiye’de Yapılan Çalışmalarda Mental Fiiller

Türkiye’de mental fiillerle ilgili ilk çalışma M. Erdem’e aittir. Türkmen Türkçesindeki mental fiillerin isteme göre anlam değişmelerini incelediği çalışmasında Erdem, mental süreçte algılama, etki ve idrak olmak üzere üç fiil grubunun bulunabileceğini belirtir. Erdem, algılama grubunda *gör-*, *eşit-*, *duy-* gibi duyu organları aracılığıyla ortaya çıkan algılama fiillerine, etki grubunda *hala-*, *gork-* gibi duygularla ya da olayların ve durumların kişiler üzerindeki tesirleriyle ilgili fiillere, idrak grubunda ise *pikirlen-*, *düşün-*, *bil-* gibi zihinsel süreçlerle ilgili fiillere yer verir. Çalışmada mental fiillerin tamlayıcıları Halliday’in işlevsel grameri esasında **sezici** (sensor) ve **sezilen** (phenomenon) olarak belirlenir. Ayrıca Erdem’in Türkmen Türkçesinde yönelme hâl istemi ile kullanılan *bak-*, *gara-*, *gözle-*, *seret-* gibi fiilleri *gör-* algılama fiiline bağlı hareketi anlatan davranış fiilleri olarak değerlendirmesi dikkat çeker (2004: 940-943).

Ö. Yaylağül, Eski Türkçe dönemine ait metinlerden tespit ettiği mental fiilleri; Booth ve Hall tarafından ortaya konulan mental süreç temelinde değerlendirerek duyu fiilleri, duyu fiilleri, anı ve uslamlama fiilleri, açıklama fiilleri olmak üzere dört grupta toplar. Girdi işlevlerden ilerleyerek bilgi işlem boyutuna erişen ve çıktı işlevlerle sonlanan bu sürece göre duyu fiilleri, mental sürecin başlaması için gereken girdilerin toplanmasını sağlayan *(e)ş(i)d-* “işitmek”, *tinla-* “dinlemek, işitmek için kulak vermek”, *tuy-* “duymak”, *kör-* “görmek, bakmak; tâbi olmak, bağımlı olmak” fiilleridir. Duygu fiilleri grubunda *kork-* “korkmak”, *sığta-* “yas tutmak, ağlamak”, *ögir-* “memnun olmak, çok sevinçli olmak” gibi fiiller yer alır. Anı ve uslamlama fiilleri; duyma eylemleriyle temin edilen girdinin beyinde yerleşmesi, depolanması ve lazım olduğunda çağrılmasını anlatan fiiller olarak açıklanır ve *bil-* “bilmek”, *unt-* “unutmak” gibi fiiller ile örneklendirilir. Açıklama fiilleri ise mental etkinlik sürecinin sonucunda ortaya çıkan çıktı eylemler biçiminde izah edilir ve bu grupta *ti-* “demek”, *ay-* “söylemek, bildirmek, buyurmak”, *sözleş-* “sözleşmek, konuşmak, bir dilin kelimeleriyle düşünceyi anlatmak” gibi fiillere yer verilir (2005: 17-46).

Mental fiiller için idrak fiilleri terimini tercih eden N. Biray, bu gruptaki fiilleri “duyu, duyu, hafıza, algılama, tanıyıp anlama, değerlendirip açıklama etkilerini gösteren, duyu ve düşünce dünyamız hakkında bilgi veren” fiiller olarak açıklar. Yaylağül tarafından yapılan dörtlü sınıflandırmayı temel alan Biray da *buyur-* “emretmek, buyurmak”, *de-* “demek, söylemek”, *sor-* “sormak, öğrenmek istemek” fiillerini “açıklama yapmayı anlatan fiiller” adlandırmasıyla mental fiillerin bir alt sınıfı olarak değerlendirir (2007: 307-317).

Mental fiiller ile ilgili Türkiye’deki ilk kapsamlı inceleme S. Şahin tarafından yapılır. Şahin, mental fiilleri “bir mental süreç sonucu ortaya çıkan idrakle, algılamayla, duygularla ilgili fiiller (zihin fiili)” olarak tanımlar. Bununla birlikte Şahin, mental fiillerin pek çok bilişsel süreç içerdiğini ve bu sürecin başlangıcının, etkilerinin kişiden kişiye farklılık gösterebileceğini ifade eder (2012a: 45-46). Araştırmacı konuyla ilgili diğer çalışmalarında ise mental fiillerin bilinçli yapılan eylemleri ifade ettiğini ve fiziksel eylemleri içermeyeceğini belirtir (2012b: 49; 2015: 114). Mental fiilleri idrak, duygu ve algı fiilleri olmak üzere üç grupta ele alan Şahin’in algılama fiillerini beş duyu aracılığıyla edinilen algıları ifade eden fiillerle sınırladığı (2012a: 362-396) ve Yaylagül’ün “açıklama fiilleri” grubunda ele aldığı *ayt-* “bir şeyi haber vermek, duyurmak, söylemek, bildirmek”, *sözle-* “konuşmak”, *diy-* “demek, söylemek” vb. fiillere “iletişim fiilleri” adlandırması ile “idrak fiilleri” sınıfında yer verdiği görülür (2012a: 208-230).

Eski Uygurcada mental fiilleri inceleyen H. Yıldız, mental fiillerin özelliklerini Biber vd. tarafından yapılan çalışmadan hareketle verir (2016: 63-64; 2020: 106). Araştırmacı; algı fiilleri grubuna beş duyu aracılığıyla edinilen algıları ifade eden fiillerle birlikte “denge fiilleri” olarak adlandırdığı *çaşşaş-* “sendelemek, salına salına yürümek”, *ilgün-* “sarsılmak, titremek, çalkalanmak”, *kädgir-* “sendelemek, tökezlemek, ayağı dolaşmak” gibi fiillerin yer aldığı altıncı bir grubu da ekler. Ayrıca algı fiillerinin bir başka alt sınıfı olarak verilen temas fiilleri grubunda *bergek-* “vurmak, dövmek; kamçulamak, kırbaçlamak”, *buta-* “budamak, vurmak, dövmek”, *kakıtış-* “(birbirini) itmek, (birbirine) vurmak” gibi fiillerin bulunduğu görülür (2016: 391-424). Yıldız’ın çalışmasında da “biliş fiilleri” alt sınıfında “iletişim fiilleri” başlığında *ay-*, *sözlä-*, *süle-*, *te-* vb. fiiller yer almaktadır (2016: 153-186).

E. Hirik ve T. Çolak, mental fiilleri “doğrudan düşüncenin kullanılarak gerçekleştirildiği, genelde bir tetikleyici ile başlayan, psikolojik ve duygusal etkenlere doğrudan bağlı, çoğunlukla üçüncü kişiler tarafından gözlemlenemeyen, gözlemlendiği durumlarda da çeşitli anı-uslamlama bağlantılarıyla bunu ortaya koyan fiiller” olarak tanımlar (2017: 262-263). Mental fiillerin fiil sınıflandırma çalışmalarının neticesinde ortaya çıkan bir sınıf olduğunu belirten Hirik, mental fiillerin kendi içerisinde ise mental sürecin işleyişine göre gruplandırılması gerektiği düşüncesindedir. Bu doğrultuda Hirik, Türkiye Türkçesindeki mental fiilleri girdi – işlem – çıktı sürecine uygun şekilde sınıflandırır. Araştırmacı, girdi basamağında beş duyu aracılığıyla edinilen algıları ifade eden fiillere; çıktı basamağında ise duygu fiilleri ile birlikte açıklama fiilleri olarak adlandırdığı *ağla-*, *anlat-*, *ilet-*, *kızar-*, *öp-*, *söyle-* vb. fiillere yer verir (2018: 38-77).

K. Seçkin, *Mental Fiiller Bağlamında Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı* adlı çalışmasında mental fiilleri “zihinsel bir süreç içerisinde gerçekleşen; duyular, duygular, idrak ve algılama ile ilintili fiiller” olarak tanımlar. Yaylagül tarafından belirlenen sınıflandırmayı esas alan Seçkin de *te-* “demek”, *ayt-* “demek, söylemek”, *çarla-* “seslenmek, bağırarak”, *çumşa- /yumşa-* “emir yollamak” gibi fiilleri mental fiillerin bir alt sınıfı olarak değerlendirir (2014: 922-928). Seçkin, daha sonraki çalışmalarında ise zihinsel hareketleri tespit edebilmek için epistemolojik bir ölçüt olan “yönelimsellik” üzerinde durur. Uzamsallığın zihnin derinliklerinde gerçekleşen hareketler için söz konusu olamayacağını belirten Seçkin, zihinsel hareketin var olan veya olmayabilen bir nesnesinin olmasının, bilinçli veya amaçlı olmasının kısacası yönelimsel olmasının bir

zorunluluk olduğunu ifade eder (2019: 20; 2020: 36-37). Bu doğrultuda Seçkin'in çalışmalarında mental fiillerin bir alt sınıfı olan algı fiilleri arasında yalnızca *bak-* "görmek", *eşid-* / *eşit-* / *işid-* / *işit-* "dinlemek", *eşidme-* / *eşitme-* / *işidme-* / *işitme-* "işitmek, dinlememe", *könlün eşit-* "gönülden dinlemek, iyi dinlemek", *könlüt-* "can kulağıyla dinlemek", *kör-* "görmek", *körme-* "görmemek", *kulağ tut-* "kulak vermek, dinlemek", *tuğla-* "dinlemek" fiillerine yer verdiği görülür (2019: 33-38; 2020: 48-54).

Gör- algı fiilinin anlamsal çeşitlenmelerini inceleyen İ. Sarı, mental fiillerin fonksiyonunun zihinde ortaya çıkan, gerçekleşen ve yine zihinde sona eren fakat gözlenebilen veya sezilebilen neticeler de oluşturan eylemleri dile ve iletişim ortamına aktarma olduğunu belirtir (2019: 132-135). Mental fiiller için uyaran temelli yeni bir sınıflandırma denemesi sunulan bu çalışma, uyarı semantik bir rol olarak tanımlanmasa da aslında mental fiiller için tamlayıcıların semantik rollerine dayalı yeni sınıflandırma önerilerinin yapılabileceğini düşündürmesi bakımından dikkat çekicidir.

Risale-i Kudsiyye'deki mental fiilleri inceleyen Çelik, mental fiillerin "girdi, işleme ve çıktı olarak da adlandırılabilir mental süreci ifade eden fiiller" olarak açıklandığını belirtir. Araştırmacı, *iç-* "bir sıvıyı ağza alıp yutmak", *yapuş-* "sıkıca yakalamak, tutmak" gibi fiilleri "girdi basamağı (duyu fiilleri)" alt başlığında; söz ve davranışların bireyin zihin dünyası hakkında ipuçları taşıdığı gerekçesiyle *beyân it-* "bildirmek, söylemek, ileri sürmek, anlatmak" *cevâb vir-* "karşılık olarak bildirmek veya söylemek", *amel it-* "gereğince hareket etmek", *namâz kıl-* "İslam dininde namaz ibadetini yerine getirmek", *şavâf kıl-* "İslam dininde hac veya umre ibadeti sırasında Kâbe'nin çevresini yedi kez dönme" gibi fiilleri ise "açıklama fiilleri" alt başlığında ele alarak mental fiil olarak değerlendirir (2021: 29-134).

Bilgin Aksoy'un çalışmasında algı, biliş ve duygu fiilleri olmak üzere üç temel kategoride ele alınan Azerbaycan Türkçesindeki mental fiiller mantıksal, semantik ve söz dizimsel istem potansiyelleri ile de incelenir. Çalışmada semantik istem yapılarının belirlenmesinde durum dil bilgisinin betimsel yaklaşımı esas alınır (2021: 1-8).

M. Gedizli (2013a; 2013b), N. Kalkan (2016), F. S. Bayraktar (2017), M. Dolati Darabadi (2018), M. Özeren ve İ. Alan (2018), E. Acar (2019), A. Yegin (2019), E. Aydoğmuş (2021) gibi araştırmacılar tarafından yapılan mental fiil konusuna dikkat çeken ya da doğrudan konuyla ilgili çalışmalarda ise genel olarak mental fiillerin zihinle ilgili fiiller olduğu vurgulanır¹. Bu incelemelerde mental fiiller ile ilgili net bir tanım yapılmamakta, mental fiil sınıflandırmalarına ve mental fiil listelerine yer verilmektedir.

Türk dili ile ilgili yapılan tüm bu çalışmalarda mental fiillerin "bilinçli yapılan eylemleri ifade eden" (Şahin 2012b: 49), "fiziksel eylemleri içermeyen" (Şahin 2015: 114), "doğrudan düşüncenin kullanılması ile gerçekleşen", "çoğunlukla üçüncü kişiler tarafından gözlemlenemeyen", (Hirik ve Çolak 2017: 262-263), "var olan veya olmayabilen bir nesnesi olan", "bilinçli veya amaçlı zihinsel hareketleri bildiren kısacası

¹ Türkiye'de mental fiillerin alt sınıfları olan algı, biliş ve duygu fiilleri ile ilgili araştırmalar da bulunmaktadır. Ancak bu araştırmalarda yalnızca ele alınan alt sınıfın özellikleri üzerinde durulur. Bu nedenle ve çalışmada makale hacmini aşmamak amacıyla bu bölümde söz konusu araştırmalara yer verilmemiştir.

yönelimsel olan” (Seçkin 2019: 20; 2020: 37) fiiller olarak değerlendirildiği görülür. Söz konusu çalışmalar arasında mental fiiller, Erdem ve Bilgin Aksoy tarafından tamlayıcılarının semantik rolleri ile değerlendirilir². Ayrıca bu çalışmalarda sunulan fiil listelerinde birtakım ayrılıklar bulunur. Bu görüş ayrılıkları mental fiillerin bir alt sınıfı olarak değerlendirilen algı fiilleri listelerinde yoğunlaşır. Bu listelerin bir kısmında mental süreç dışında kalan süreçleri ifade eden fiiller yer alırken bir kısmında ise yer aldığı bağlama göre algısal bir deneyim bildirebilen kimi mental fiiller bulunmaz. Buna ek olarak kimi çalışmalarda, bir başkası tarafından bilinmesi mümkün olmayan duygusal yaşantının bir başkasına bu yaşantı hakkında ipuçları veren davranışsal düzeyini karşılayan ve böylece mental sürecin dışında kalan fiiller mental fiil olarak değerlendirilir. Araştırmacılar arasında görüş birliği bulunmayan bir diğer husus ise açıklama ya da iletişim fiilleri olarak adlandırılan fiil grubu ile ilgilidir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde dünyadaki dil bilimi araştırmalarında mental fiillerin yeri ve semantik katılanları üzerinde durulacak, bu araştırmalardan hareketle Türkçe mental fiillerin anlam bilimsel yapılarını betimlemek için yararlanılabilecek semantik roller belirlenecektir. Ayrıca bilişsel psikolojinin konu edindiği zihinsel faaliyetler açıklanarak yönelimselliğin mental fiiller için bir ölçüt olup olamayacağı tartışılacaktır. Böylece bilişsel psikolojinin sunduğu veriler ve Türkçe mental fiiller için belirlenecek anlam bilimsel yapılardan hareketle Türk dili ile ilgili çalışmalarda mental fiil listeleri değerlendirilecek, Türkçe mental fiillerin özellikleri yeni bir bakış açısı ile sunulmaya çalışılacaktır.

2. Dünyadaki Dil Bilimi Çalışmalarında Mental Fiiller

M. A. K. Halliday, işlevsel dil bilgisinde, bir olay akışından ya da olup bitenden oluşan yaşantıların dil bilgisinde bir dizi süreç (process) ile yansıtıldığını belirtir, kısacası fiilleri ve fiil gruplarını zaman içerisinde gelişen süreçler olarak değerlendirir. Yaşantılar, dış dünya ya da kişinin iç dünyası ile ilgilidir. Dil bilgisinde de dış dünyanın süreçleri ve bilinç süreçleri arasında oldukça açık bir ayrım söz konusudur. Dış dünya ile ilgili yaşantıların dil bilimsel kategorisi maddi süreçler (material process), kişinin iç dünyası ile ilgili yaşantıların dil bilimsel kategorisi ise mental süreçlerdir (mental process). Bu süreçlere ek olarak bir yaşantıyı bir diğeriyle ilişkilendirmemizi sağlayan ilişki süreçler (relational process) bulunur. Bu üç süreç türünün dışında maddesel ve zihinsel süreçlerin sınırında davranışsal süreçler (behavioral process), zihinsel ve

² Mental sürecin alt türlerini konu edinen, Türk dili temelli bazı araştırmalarda da ele alınan alt sınıf, tamlayıcılarının semantik rolleri ile incelenir:

P. İbe (2004: 94), *Psych Verbs in Turkish: A Structural And Semantic Analysis* adlı yüksek lisans çalışmasında Türkçedeki duygusal ve bilişsel alanlarda meydana gelen olayları anlatan fiillerin sentaktik özelliklerini de belirlemek amacıyla **deneyimci** ve **konu** semantik rollerine dayalı bir sınıflandırma yapar.

Ö. Yaylagül (2010: 110), “Türkiye Türkçesindeki Duygu Fiilleri” adlı çalışmasında duygu fiillerini, fiillerin istemine ve deneyimcinin konumuna bağlı olarak gruplandırır. Çalışmada duygu fiillerinin tamlayıcılarının semantik rolleri **deneyimci** ve **uyarıcı** olarak belirlenir.

M. A. İ. Fakirullahoğlu (2016: 6-7) tarafından hazırlanan *Kırgız Türkçesinde Duygu Fiilleri* adlı doktora tezinde durum grameri açısından ele alınan duygu fiilleri **deneyimci** ve **uyarıcı** semantik rolleri göz önünde bulundurularak değerlendirilir.

ilişkisel süreçlerin sınırında sözel süreçler (verbal process), ilişkisel ve maddesel süreçlerin sınırında varoluşsal süreçler (existential process) yer alır. Süreç türlerinin çekirdek alanları olsa da bu alanlar birbiriyle gölgelenir, kısacası süreç türleri birbirinden kesin sınırlarla ayrılmaz (2014: 213-216).

Mental fiillerin bilincimizde yer alan olayların akışında bir değişim oluşturduğunu belirten Halliday, bu fiilleri algılama (sensing) fiilleri olarak nitelendirir. Algılamanın dört farklı alt grubu bulunur: algılama (perception), biliş (cognition), istek (desideration) ve duygu (emotion). Algılama süreci bir kişinin bilincinden geçen veya onu etkileyen olarak yorumlanabilir fakat maddi bir eylem değildir. Halliday, mental fiiller için iki farklı katılan rolü sunar: **algılayan** (senser) ve **algılanan** (phenomenon). Algılayanın en önemli özelliği bilinçle donatılmış olmasıdır. Algılanan ise hissedilen, düşünülen, istenen ya da sezilendir. Halliday, algılayan ve algılanan rollerinin özelliklerini örneklerle açıklamaya devam eder:

Meryem hediye beğendi. (Mary liked the gift.)

Hediye Meryem'i memnun etti. (The gift pleased Mary.)

cümlelerinde *beğen-* ve *memnun et-* mental süreç, Meryem sürecin **algılayanı**, hediye ise mental süreçteki **algılanandır**, algılanan bir nesne olabileceği gibi bir eylem ya da olay hatta metaforik de olabilir. Bilinçle donatılmış olan algılayan elbette bir insan olacaktır. Ancak mental süreç bildiren cümlelerde canlı olsun ya da olmasın herhangi bir varlığa da bilinç atfedilebilir ve bu varlık cümlede hisseden, düşünen, isteyen veya algılayan bir insan gibi görev alabilir. Mental süreç bildiren cümlelerde algılayan; beyin, kalp, akıl gibi insanın bir parçası ile de temsil edilebilir (2014: 245-311).

Mental fiillerin aynı zamanda psişik fiiller (psych verbs) olarak da adlandırıldığından bahseden ve mental fiillerin anlam bilimsel özellikleri ile durum işaretleyicileri üzerinde duran W. Croft; bu sınıftaki fiilleri algı (perception), biliş (cognition) ve duygu (emotion) fiilleri olarak ele alır. Croft, mental fiillerin katılanları olan **deneyimci** (experiencer) ve **uyarıcı** (stimulus) arasında çift yönlü bir ilişki olduğunu belirtir. Bu ilişkide deneyimci dikkatini uyarıcıya yönlendirir ve uyarıcı da deneyimcinin zihinsel durumunda bir değişikliğe neden olur. Bazı dillerde hem deneyimci hem uyarıcı özne olarak da nesne olarak da kodlanabilir (1993: 55-56).

Å. Viberg, fiillerin semantik olarak somut eylemler (concrete actions), mental fiiller (mental verbs) ve dil bilimsel fiiller (grammatical verbs) olmak üzere üç büyük sınıfta ele alınabileceğinden bahseder. Mental fiillerin benlik tarafından öznel olarak deneyimlenebilecek ancak başkalarında doğrudan gözlemlenmeyen çeşitli tiplerdeki psikolojik süreçleri tanımladığını belirten Viberg, bu fiilleri altı gruba ayırır: üst dil (metalinguistic), sözlü iletişim (verbal communication), algı (perception), biliş (cognition), istek (desire) ve diğer mental fiiller (other mental) (1994: 204-215).

G. Lock, işlevsel dil bilgisinde, mental süreç bildiren fiilleri ayrı bir fiil sınıfı olarak ele alır ve mental süreç cümlelerinin düşünen, gören, beğenen, isteyen vb. bir kişiyi temsil eden en az bir katılana sahip olduğunu belirtir. **Algılayan** (senser) olarak bilinen bu katılan, iş (action) süreci cümlelerindeki **edenlerin** (actor) aksine, her zaman canlı olmalıdır ve genellikle insandır. Ancak kişileştirmelerin görüldüğü durumlar bunun istisnaları olabilir. Çoğu mental süreç cümlesinin ikinci bir katılanı da vardır. Bu katılan

ise düşünülen, görülen, beğenilen, istenen vb. şeyi bildiren **algılanandır** (phenomenon). Lock, mental süreci dört gruba ayırmanın mümkün olduğunu ileri sürer. Birinci grup algılamadır (perception); görme, duyma, fark etme, hissetme, tatma ve koklama gibi süreçleri içerir. İkinci grup etkidir (affection); hoşlanma, hayran olma, özleme, korkma gibi süreçleri içerir. Üçüncü grup biliştir (cognition); düşünme, inanma, bilme, şüphe etme, hatırlama ve unutma gibi süreçleri içerir. Dördüncü grup ise istemdir (volition); isteme, ihtiyaç duyma, niyet etme, arzulama ve dileme gibi süreçleri içerir (1996: 104-105).

D. Biber vd. ise çalışmalarında fiilleri yedi temel semantik gruba ayırır ve bu gruplardan birini de mental fiiller oluşturur. Araştırmaya göre mental fiil sınıfı, insanlar tarafından deneyimlenen çok çeşitli aktiviteleri ve durumları gösteren; fiziksel hareket içermeyen, mutlaka isteklilik gerektirmeyen, istemli olabileceği gibi istem dışı da olabilen; algıları (*gör-, tat-* gibi), iletişimin algılanması ile birlikte bilişsel anlamları (*düşün-, bil-* gibi), çeşitli tutum ve arzuları ifade eden duygusal anlamları (*sev-, iste-* gibi) içeren fiillerden oluşur. Bununla birlikte Biber vd.; birçok mental fiilin anlam bakımından nispeten dinamik olan bilişsel etkinlikleri ifade ettiğini (*hesapla-, düşün-, karar ver-, incele-, öğren-, çöz- ve çalış-* gibi), diğer mental fiillerin ise anlam bakımından daha statik olduğunu ve bunların bilişsel durumları (*inan-, şüphelen-, bil-, hatırla-* gibi), duygusal veya tutumsal durumları ifade ettiğini (*beğen-, kork-, hisset-, sev-, tercih et-, iste-* gibi) belirtir (2007: 362-363).

J. M. García-Miguel ve F. J. Albertuz, İspanyolca bir korpustan fiil ve cümle hakkında söz dizimsel ve anlam bilimsel bilgiler içeren bir veri tabanı elde etmeyi amaçlayan projelerinde on iki büyük fiil sınıfından biri olarak yer verdikleri mental fiilleri; duygu (feeling), algı (perception) ve biliş (cognition) olmak üzere üç alt sınıfa ayırır. Anlam bilimsel rollerin, fiillerin kavramsal sınıflara ayrılmasında belirleyici olduğunu vurgulayan bu çalışmada algı fiilleri (feeling) sınıfı için **deneyimci** (experienter) ve **uyarıcı** (stimulus) rol etiketleri belirlenir (2005: 50-53).

M. Siirinen ise mental fiilleri, özellikle de Fince'deki duygu fiillerini Croft'un sınıflandırmasını kullanarak sınıflandırır. Siirinen'in üye yapısı (argument structure) ve görünüşe (aspect) dayanan sınıflandırmasına göre mental bir durumun başlangıcını ifade eden fiillerin (inchoative verbs) öznesi bir **deneyimci** (experienter) ve durum fiil tarafından yönetilir. Örneğin *sinirlenmeye başla-, âşık ol-* vb. Mental etkinlik fiilleri ise yalnızca bir zorunlu üyeye, deneyimci bir özneye sahiptir. Bu grupta *memnun ol-* gibi duygu fiilleri bulunur. Durum bildiren duygu ve biliş fiillerinin (stative verbs) zorunlu bir **nesnesi** bulunur. Örneğin *sev-, hatırla-* vb. Mental ettirgenlik fiilleri (mental causative verbs) ise öznenin **uyarıcı**, nesnenin **deneyimci** konumunda olduğu *korkut-, düşündür-, kızdır-* vb. fiillerdir (2001, Niiranen 2008'den: 174-175).

Fiillerle ilgili çeşitli ölçütler esas alınarak yapılan kimi fiil sınıflandırma çalışmalarında ise mental fiiller müstakil bir başlık altında ele alınmamakla birlikte mental fiillere farklı adlandırmalarla bir ya da birden fazla grupta yer verildiği görülür.

Durum dil bilgisi çerçevesinde fiilleri tematik roller açısından sınıflandıran R. E. Longacre'nin sınıflandırmasında mental fiillerin “olgusal bilgi fiilleri” (factual knowledge case frames) ile “arzu veya biliş ifade eden fiiller” (desire or cognition) gruplarında durum ve süreç bildiren fiiller kapsamında olduğu görülür. Bu

sınıflandırmada mental fiillerin katılanları **deneyimci**, **içerik** / **hedef** olarak verilir (1976: 51-84).

W. A. Cook'un durum grameri esnasındaki fiil sınıflandırmasında da mental fiiller, "deneyim bildiren durum fiilleri" (state experiential verbs) ve "deneyim bildiren süreç fiilleri" (process experiential verbs) alt gruplarında ele alınır. Her iki fiil grubunda da katılanların bir **deneyimci** ve bir **nesneden** oluştuğu belirtilir (1979: 63-66).

R. D. Van Valin'in yapısalci-işlevselci dil bilgisi kuramı doğrultusundaki fiil sınıflandırmasında mental fiiller, durum fiillerinin algı (perception), biliş (cognition), istek (desire), önerme tutumu (propositional attitude), duygu (emotion) alt başlıklarında ele alınır ve iki katıllı fiiller olarak değerlendirilir. Bu alt süreçlerin katılanları sırasıyla **algılayan-uyarıcı** (perceiver-stimulus), **kavrayıcı-içerik** (cognizer-content), **isteyici-istek** (wanter-desire), **karar verici-karar** (judger-judgment), **duygu sahibi-hedef** (emoter-target) olarak verilir (2004: 62-68).

İngilizce fiiller için oldukça ayrıntılı bir çalışma yapan B. Levin'e göre fiil sınıfları, bir veya daha fazla ortak anlam bileşenine sahip bir fiil grubunun benzer davranışlar göstermesi nedeniyle ortaya çıkar. Sözcük bilgisinin doğasının incelenmesi, fiillerin söz dizimsel davranışının çeşitli yönlerinin anlamlarına bağlı olduğunu teyit eder. Ortak davranışlarıyla aynı sınıfa giren fiillerin ortak anlamlar taşıması beklenir (1993: 5-19). Levin'in fiil sınıflarındaki üyelerin ortak semantik özelliklerinin yanında ortak söz dizimi özellikleri de bulunur. Levin'in sınıflandırmasında mental fiiller ayrı ve tek bir başlık altında ele alınmamakla birlikte algı fiilleri (verbs of perception), psikoloji fiilleri (psych-verbs), arzu fiilleri (verbs of desire) gibi başlıklar altında değerlendirilir. Çalışmada psikoloji fiilleri ve arzu fiillerinin genellikle iki katıllı fiiller olduğu, bu katılanların semantik rollerinin ise **deneyimci** (experiencer) ve **uyarıcı** (stimulus) olarak nitelendirilebileceği belirtilir (1993: 144-196).

Tüm bu dil bilimi çalışmalarındaki sınıflandırmalarda mental fiiller, taşıdıkları anlamların yanında, fiilin cümlede yönetici konumunda bulunması düşüncesinden hareketle, söz dizimsel davranışları açısından da ele alınır ve katılanlarının - tamlayıcılarının- semantik rolleri ile incelenir.

3. İstem Bilgisi ve Türkçe Mental Fiil Tamlayıcılarının Semantik Rollerini

Fiil sınıfları, diller içinde ve arasında, fiil davranışlarının düzenli kalıplarını karakterize etmek için gereklidir (Levin 2015: 1662-1663). Bununla birlikte fiil gruplamalarında fiillerin ilişkili oldukları üyeler ve bu üyelerin semantik rolleri ile tanımlanmasının daha anlamlı olacağı düşünülür (Fillmore 2006: 375-376). Günümüzde dil teorisi için önemli bir hâle gelmiş olan, fiilin sözlüksel anlamıyla (lexical semantic) söz dizimsel yapı arasında sıkı bir bağlantı olduğu konusu; üyelerin (arguments) söz dizimsel gerçekleştirilmesinin büyük ölçüde fiillerinin anlamından tahmin edilebilir olduğunu varsayan birçok dil bilgisi kuramına da yön verir (Levin ve Rappaport Hovav 2005: 3-4).

M. Erdem, Türkçe fiillerin söz dizimsel (gramatikal ilişkilerine, yönetim çerçevelerine ve tematik rollerine göre) ve anlam bilimsel bakımdan yeniden

değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çeker (2016: 185). Bugüne kadar Türkçe için yapılan tematik fiil sınıflandırma çalışmalarının gerçek anlamda anlam bilimsel esaslara dayanmadığını belirten N. Doğan, fiillerin anlam bilimsel rol yapısının belirlenmesinin aynı zamanda anlamsal yakınlığı olan fiil sınıflarını da belirleyeceğini ifade eder (2017: 225-226).

Fiilin anlamı ile söz dizimsel yapı arasındaki ilişki araştırmacıları hem anlam bilimsel hem de söz dizimsel bir kategori olan istem (valenz) konusuna götürmektedir. Bir kavram olarak istem, L. Tesnière'in (1959) bağlantılı dil bilgisi kuramı ile ortaya çıkar (Aydın Özkan 2018: 17). Tesnière; söz diziminde fiillerin süreci (process) ifade ettiğini, katılanların (actants) ise sürece katılan varlıklar ya da şeyler olduğunu ve her zaman isim ya da isim sınıfından olması gerektiğini belirtir. Tüm fiiller aynı sayıda katılana sahip değildir ve tek bir fiil de her zaman aynı sayıda katılana sahip değildir. Fiiller sahip olduğu bağ sayısına göre daha fazla ya da daha az katılan almaya yatkındır (2015: 97-101). Tesnière, istemi bir fiilin sahip olduğu bağların sayısı olarak tanımlar (2015: 239).

Tesnière'den sonra istem kavramı Fillmore tarafından durum dil bilgisi (case grammar) kuramında ele alınır. Söz dizimi temelli bu kuramda cümle, yüklem tarafından belirlenen durumlar açısından değerlendirilir. Fillmore'un hiyerarşik bir sırayla önerdiği durumlar şunlardır: **eden** (agent), **deneyimci** (experiencer), **araç** (instrument), **nesne** (object), **kaynak** (source), **hedef** (goal), **yer** (location), **zaman** (time). Örneğin "Ben kazayı hayal ettim." gibi bir cümlede *hayal et-* psikolojik fiili, bir **deneyimci** (ben) ve deneyimin içeriğini bildiren bir **nesne** (kaza) durumu bulundurur (1971: 42-53). Fillmore, cümlede fiil merkezli oluşan bu durum dizisini ise durum çerçevesi (case frame) olarak adlandırır (1987: 49).

Evrensel dil bilgisi kapsamındaki, Chomsky'nin 1980'de ileri sürdüğü ilkeler ve değiştirgenler kuramının önemli alt kuramlarından olan rol kuramı (theta theory) da söz dizimi ile derin yapı arasındaki anlamsal ilişkiyi ele alır. Kurama göre fiilin söz diziminde birlikte yer alacağı üyelerine yüklediği roller, rol yapısını oluşturur (Aydın Özkan 2018: 45-46). Örneğin *gör-* fiili **gören** rolü ve **görülen** rolü olmak üzere iki rolü belirler. Rol kuramında fiiller rol yükleyen, isim ya da isim grupları rol yüklenen öğeler olarak ele alınır ve bütün dillerde evrensel bazı roller bulunduğu ileri sürülür (Kerimoğlu 2019: 89).

Üye (argument), fiilin açtığı işlevsel ve yapısal boşluğu ifade eder. Fiillerin açtığı istem boşlukları bağlantısal dil bilgisinde söz dizimsel istemlere, yönetim kuramında ise mantıksal yapıda, tematik bir role karşılık gelmektedir. Derin yapıda bir üyenin bulunduğu her pozisyona tematik bir rol atanır (Bussmann 2006: 85). Aynı zamanda X, Y fiiline bağlı bir istemse Y'nin tamlayıcısı (complement) olarak da adlandırılır. "Bahçeden çiçek topluyorum." cümlesinde çiçek, *topla-* fiilinin bir tamlayıcısıdır (Bussmann 2006: 213).

Geleneksel dil bilgisi yaklaşımlarındaki durum ya da hâl, durum-tamlayıcı ilişkisi, bağlantısal dil bilgisi kuramındaki istem (valency), durum dil bilgisi kuramındaki durum (case), evrensel dil bilgisi kuramındaki üye yapısı (argument structure), işlevsel dil bilgisindeki katılan (participants) kavramlarıyla aslında aynı olgunun, bağlantısal dil bilgisi temelli istem kavramının üzerinde durulduğu ve üye, katılan, tamlayıcı terimlerinin temelde aynı kavramı karşıladığı söylenebilir.

İstem sadece niceliksel yönüyle değil, niteliksel ve semantik yönüyle de ele alınması gerektiği görüşü; araştırmacıları istemi çeşitli düzeylerde incelemeye sevk eder. İstemi farklı düzeylerde inceleyen çalışmalar arasında Helbig ve Schenkel'in sınıflandırmasının en kapsamlı yaklaşım olduğu düşünülür. Bu sınıflandırmada istem; mantıksal istem, semantik istem ve söz dizimsel istem olmak üzere üç düzeyde ele alınır (Aydm Özkan 2018: 110-112).

Helbig, mantıksal istemde (logical valency), mantıksal eylemler ve bu eylemlere bağlı unsurlar arasındaki zihinsel ilişkilerin analiz edildiğini belirtir. Örneğin *yüz-* (swim) fiilinin mantıksal yapısı, yüzme eylemi tek bir kişi tarafından gerçekleştirildiği için katılan adı verilen tek bir unsurdan oluşur (Götz-Votteler 2007: 37). Mantıksal istem, fiilin isteminin sayısal değeridir. Semantik istem (semantic valency), katılanların anlamsal özelliklerinin semantik durumlar (semantic cases) kullanılarak belirlenmesidir. Söz dizimsel istem (syntactic valency) ise katılanların söz dizimsel gerçekleşmesi, seçimli ya da zorunlu istemler olmalarıyla ilgilenir (Götz-Votteler 2007: 37-38). Bu durumda semantik istemin, durum dil bilgisi kuramındaki semantik durumlara ve rol kuramındaki tematik rollere karşılık geldiğini söylemek mümkündür.

Semantik istemi betimlemek için araştırmacılar tarafından farklı semantik rol listeleri önerilmiştir. Pek çok dilbilimci, dil teorisinin sınırlı bir evrensel semantik roller listesi içermesi gerektiğini ileri sürse de üzerinde uzlaşmış tam bir liste bulunmamaktadır (Dowty 1991: 548).

Türkçe mental fiillerin de anlam bilimsel bir fiil kategorisi olarak daha doğru anlaşılabilmesi için anlamları gereği bir arada bulunabilecekleri üyelerin ve bu üyelerin söz konusu fiiller ile semantik ilişkisinin belirlenmesi gerekmektedir. Bir önceki bölümde üzerinde durulan dil bilimi çalışmalarında mental fiillerin çoğunlukla semantik rolleri **algılayan-algılanan**, **deneyimci-uyarıcı**, **deneyimci-içerik**, **deneyimci-nesne** olan iki zorunlu istemli fiiller olarak ele alındığı görülür³. Ancak Türkçede kimi mental fiiller üç zorunlu istemlidir. Örneğin *soğut-* “herhangi bir durum, kişi, olay; birine, bir yere veya bir şeye karşı duyulan sevgi ve ilginin yok olmasına yol açmak”⁴ fiili soğuyan kişi, soğukluk duyulan şey ve soğutan şeyi karşılayan tamlayıcılar ile birlikte kullanılmalıdır. Bununla birlikte iki zorunlu istemli mental fiillerin tamlayıcılarının da yüklendiği üç farklı semantik rol bulunur. Bu bakımdan Fillmore'un üç semantik rolden oluşan deneyim çerçevesi Türkçe mental fiiller için daha uygun görünür.

Fillmore'a göre deneyim çerçevesi (experience frame), bir bilişsel veya duygusal durum ya da olayın deneyimleyenini (**deneyimci** “experiencer”), deneyimi tetikleyen algı veya olayı (**uyarıcı** “stimulus”) ve deneyimin içeriğini (**içerik** “content”) sunar. Deneyim durum çerçevelerinde “Kazayı hatırladım.” cümlesindeki gibi **deneyimci** (ben) ve **içerik** (kaza); “Gürültü bana kazayı hatırlattı.” cümlesindeki gibi **uyarıcı** (gürültü),

³Söz diziminde istem boşluklarının doldurulma zorunluluğu bakımından tamlayıcılar arasında zorunlu (obligatory) ve seçimli (optional) ayrımı yapılmaktadır. Zorunlu istemler, yönetici sözcükle, belirli bir anlamda, dil bilimsel bir cümle oluşturmak için gereken tamlayıcılar ve cümleden silinemezler. Seçimli istemler ise söz diziminde bulunmadığında cümledeki dil bilimsel yapısını bozmayan istemlerdir (Herbst vd. 2004: xxxi).

⁴Çalışmada verilen örnek fiillerin anlamları 28.02.2022 tarihinde Türk Dil Kurumu internet sitesinde bulunan *Güncel Türkçe Sözlük*'ten alınmıştır.

deneyimci (ben) ve **içerik** (kaza) ve “Bu müzik beni rahatsız ediyor.” cümlesinde olduğu gibi **uyarıcı** (bu müzik) ve **deneyimci** (ben) yer alabilir (2003: 471-472).

Deneyimci (experienter) rol, gerçek bir psikolojik olay veya mental durum fiillerinin olduğu cümlelerde karşımıza çıkar (Fillmore 1971: 42). Deneyimci rol; mental süreçlerde algılayan, düşünen, isteyen, hisseden kısacası zihinsel süreci tecrübe edendir: Ör. “**Zeynep** ağlayarak uzaklaşan kadını gördü.”, “**Emre** çocuğun yalan söylediğini anlamıştı.”, “**Ben** insanların boş durduğunu gördükçe öfkeleniyorum.”.

İçerik (content) ise zihinsel bir durumun veya olayın içeriğini ifade eder (Fillmore 2003: 464). İçerik, mental süreçte algılanan, düşünülen, istenilen, hissedilen vb. şeyleri bildirir. Ör. “Biz apartmandan çıkarken **Pınar**’ın **çığlıklarını** duyduk.”, “Ahmet **işleri nasıl yetiştireceğini** düşünüyor.”, “Aysel teyze **torununun yanına gitmeye** hevesleniyor.”.

Blansitt (1978: 311) tarafından deneyimci ile birlikte ortaya çıkan ayrı bir semantik rol olarak tanımlanan **uyarıcı** (stimulus), Halliday (2014: 311) tarafından mental sürecin dolaylı bir katılanı olarak nitelendirilir ve sürecin meydana gelmesine sebep olan katılındır. Fizyolojik süreçleri ifade eden kimi fiillerle de görülebilmektedir (Doğan 2011: 69). Uyarıcı rol, zihinsel sürecin başlamasına, ortaya çıkmasına sebep olan tamlayıcıdır: Ör. “**Annem**, beni kötü anların sonsuza kadar sürmeyeceğine inandırmıştı.”, “**Sunucunun sesi** bana ilkokul öğretmenimi hatırlattı.”, “**İstanbul’daki maça gidememek** beni çok üzdü.”, “**Çocuğun keskin zekâsı** öğretmeni büyülemişti.”.

Durum dil bilgisi ışığında Türkçe mental fiillerin semantik istemini betimlemek amacıyla **deneyimci**, **içerik** ve **uyarıcı**, temel semantik roller olarak benimsenebilir. Bununla birlikte kimi mental fiil tamlayıcıları farklı semantik roller de yüklenebilir. Örneğin *gör-* “saymak, herhangi bir şey gibi görmek” fiilinin gören kişiyi (**deneyimci**), görülen şeyi (**içerik**) ve nasıl görüldüğünü (**durum**) karşılayan tamlayıcılar ile birlikte kullanılması gerekmektedir. Sınırlı sayıda mental fiil için söz konusu olan bu semantik roller mental fiil sınıfı için belirleyici bir nitelik taşımaz.

Türkçe mental deneyim çerçevelerinde “Ben rahatladım.” cümlesindeki gibi yalnızca **deneyimci** (ben), “Öğretmenin anlattıkları anlaşıldı.” cümlesindeki gibi yalnızca **içerik** (öğretmenin anlattıkları), “Ben üniversiteyi kazanmak istiyorum.” cümlesindeki gibi **deneyimci** (ben) ve **içerik** (üniversiteyi kazanmak), “Gidişat beni korkutuyor” cümlesindeki gibi **uyarıcı** (gidişat) ve **deneyimci** (ben), “Zaman bana yaşananları unutturmuştu.” cümlesindeki gibi **uyarıcı** (zaman), **deneyimci** (ben) ve **içerik** (yaşananlar) semantik rolleri yer alabilir.

Mental fiillerin tamlayıcıları ve tamlayıcılarının semantik rolleri ile betimlenmesi, mental fiil sınıfının sınırlarının netleştirilmesine önemli katkı sağlayacaktır. Türk dili temelli mental fiil çalışmalarının bir kısmında mental sürecin sonucunda ortaya çıkan, açıklama / iletişim fiilleri olarak adlandırılan *açıkla-*, *anlat-*, *sor-*, *söyle-* vb. fiiller mental fiil olarak değerlendirilir. Ancak söz konusu süreçlerde mental süreç biter ve yeni bir süreç başlar. Açıklanacak, anlatılacak, söylenecek vb. mesaj, göndericinin zihninde oluşturulur ve mental süreç tamamlanır, ardından bu mesajın gönderici tarafından sözcük, rakam, işaret gibi sembollerle alıcıya aktarılma süreci başlar. Bununla birlikte “Ahmet Bey, sekreterine bugünkü toplantının önemli olduğunu söyledi.”, “O, annesine

olayın bütün ayrıntılarını anlattı.”, “Öğretmen, öğrenciye ödevini neden yapmadığını sordu.” cümlelerindeki *söyle-*, *anlat-*, *sor-* fiillerinin tamlayıcılarının; **söyleyen** (Ahmet Bey, o, öğretmen), **mesaj / söz** (bugünkü toplantının çok önemli olduğu, olayın bütün ayrıntıları, ödevini neden yapmadığı) ve **alıcı** (sekreter, anne, öğrenci) semantik rollerini yüklediği görülür. Açıklama / iletişim fiilleri olarak adlandırılan bu fiiller, Yaylagül (2005: 43) ve Hirik (2018: 59) tarafından da belirtildiği gibi, mental süreçteki bir durumun ya da eylemin ifadesi değil sürecin sonucunda ortaya çıkan bir eylemin ifadesidir. Dolayısıyla tamlayıcılarının semantik rolleri bakımından da mental fiillerden ayrılan bu fiil grubunun farklı bir fiil grubu olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır.

4. Zihin Kavramı ve Mental Fiiller

Disiplinler arası bir konu olan mental fiiller; başlangıçta psikoloji çalışmalarında özellikle çocuklarda dil edinimi konusu ile ilgili olarak ele alınır ve bu çalışmalarda bir değerlendirme aracı olarak kullanılır. J. R. Booth ve W. S. Hall; çocuklarda mental fiillerin edinilmesi ile ilgili çalışmaların mental fiillerin yalnızca bir anlamı olduğunu varsaymaları sebebiyle eksik olduğunu ileri sürer. Bazı mental fiiller tek bir temel anlam taşımaktayken bazı mental fiiller ise farklı zihinsel süreçleri işaret eden birden fazla anlama sahiptir. Mental fiiller, zihinsel durumların tüm yönlerini karşıladığından farklı mental fiillerin veya bir mental fiilin çeşitli anlamları farklı gelişimsel yörüngelere sahip olabilir. Bu nedenle Booth ve Hall kendilerinden önce yapılan çalışmaları da değerlendirerek mental fiillerin zihinde oluşum sürecini algı, tanıma, hatırlama / anımsama, anlama, üstbilgi / ileri idrak ve değerlendirme olmak üzere altı aşamada ele alır (1995: 530-532).

J. R. Booth ve W. S. Hall tarafından ortaya konulan mental fiillerin zihinde oluşum sürecine dikkat çeken bu model, dil ile ilgili çalışmalarda da mental süreci ön plana çıkarır. Mental fiillerin bildirdiği zihinsel faaliyetler çok çeşitlidir. “Zihin nedir?”, “Zihinsel olgular nelerdir?”, “Bilişsel süreç nasıl açıklanabilir?” gibi sorulara zihni bilimsel olarak inceleyen bilişsel psikolojinin sunduğu veriler doğrultusunda cevap aramak mental fiillerin de daha doğru tanımlanmasını sağlar.

Önceleri çoğunlukla ruh veya akıl sözcükleriyle, günümüzde yakın anlamlıları olan bilinç ve biliş terimleriyle de karşılanan zihin teriminin kesin tanımını yapmak oldukça güçtür. A. Binet, zihnin sınırlarının henüz çizilememiş olduğunu belirterek “bilinçsel aktivitelerin bütünü” olarak tanımlanabileceğini ifade eder (2016: 117).

Biliş, zihinsel faaliyetlerdir. Zihinsel faaliyet ise duyular aracılığıyla toplanan ve bellekte depolanan bilginin içsel olarak anlamlandırılması veya dönüştürülmesidir. Zihinsel faaliyetler oldukça çeşitlidir. Dış dünyadaki nesnelere ve durumlarla ilgili zihinsel faaliyetler için gerekli olan ilk adım algıdır. Algı, duyulardan gelen bilginin işlenmesidir. Bir diğer zihinsel faaliyet, belli bir bilgiye odaklanmayı sağlayan dikkattir. Pek çok zihin faaliyeti daha önceki deneyimlerin, hatıraların yer aldığı uzun süreli bellek temsillerine dayanır. Engellerle karşılaştığı durumlarda ise problem çözme, akıl yürütme faaliyetleri ve öngörüler devreye girer. Bir de bilginin nasıl işleminden geçirileceğini etkileyen, pek çok uyarana karşı verilen duygusal tepkiler vardır.

Tüm bu zihinsel faaliyetler bir gözlem, olay veya durumdan edinilen anlamların ya da çağrışımların yorumlanma sürecidir (Smith ve Kosslyn 2017: 2-45).

Kısacası bilişsel psikolojide zihinsel faaliyetler algı, örüntü tanıma, dikkat, bellek, duygular, dil, karar verme, düşünme, akıl yürütme ve problem çözme başlıkları altında ele alınır (Goldstein 2013; Smith ve Kosslyn 2017; Solso vd. 2019). Mental fiiller ise söz konusu zihinsel süreçlerin dildeki ifadesidir. Bununla birlikte zihnin birbiriyle ilişkili olduğu kadar birbirinden farklılık da gösteren kapasitelerinin olması, mental fiillerin de tek bir özellik ile tanımlanmasını ya da sınırlandırılmasını güçleştirmektedir. Ancak bilişsel psikolojinin sunduğu bilgiler doğrultusunda zihnin işleyişinin doğrudan gözlemlenemediğini dolayısıyla mental fiillerin de dışarıdan doğrudan gözlemlenemeyen deneyimlerin ifadesi olduğunu söylemek mümkündür.

Zihnin bedenle bağlantısını anlama isteği zihin felsefesinde zihin-beden problemi (body-mind problem) diye ifade edilen temel meselelerden biridir. Zihinsel olguları, zihinsel olmayanlardan ayırmak için filozoflar tarafından doğrudan bilgi, birinci şahıs önceliği, yanılmazlık ve kişiye özel olma gibi birtakım epistemolojik özellikler ileri sürülür. Ancak zihinsel olguların önemli özelliklerini aydınlatan bu ölçütlerin hiçbiri zihinsel kabul edilen türden olaylar, durumlar ve işlevlerin hepsi için uygun ve yeterli bir ölçüt değildir (Gödelek 2013: 10-12). Geleneksel ayırmda zihinsel nitelikler; “zamansal, özel, düzeltilemez, içsel, tek, bağımsız, etkin, ben, kutsal, bölünemez, uzamı olmayan, şekilsiz, görülemez, yönelimsel, öznel” olarak sıralanır. Ancak bu niteliklerin de zihinsel olanı, fiziksel olandan doğru bir şekilde ayırdığı ya da herkesin onları aynı anlamda kullandığı söylenemez. Düalizm de materyalizm de zihin-beden problemine kesin bir çözüm getirememiştir (Gödelek 2013: 100-111). Bu durumda geleneksel yaklaşımla belirlenen “yönelimsellik” gibi zihinsel nitelikler ile mental fiillerin özellikleri arasında doğrudan bir bağ kurma güvenilir görünmemektedir.

Buna ek olarak S. A. Altınörs, zihin-beden problemi konusunda felsefede iki yaygın görüş olan materyalizm ve düalizmi hatalı yönleri ile eleştiren ve haklı yönlerini sentezleyen Searle’ün yaklaşımına dikkat çeker (2018: 41). Searle’e göre yönelimsel olan ve yönelimsel olmayan iç zihinsel durumlar vardır (2016: 134). Searle, yönelimselliği “zihinsel durumların dünyadaki şey durumlarına yöneltilmesini, bu şey durumlarına dair olmasını, onlara yönelik olmasını, onları amaçlamasını sağlayan özelliği” olarak tanımlar (2015: 77). Searle, yönelimselliğin özelliklerini kendisinin geleneksel görüşten ayrılan yönünü de belirtmek için şu şekilde sıralar: Öncelikle sadece bazı zihinsel durumlar ve olaylar yönelimseldir. İnançlar, korkular, umutlar ve arzular yönelimseldir ancak yönelimsel olmayan sinirlilik, sevinç, yönlendirilmemiş kaygı biçimleri vardır. Size bir inancım ya da arzum olduğunu söylersem “Tam olarak inandığımız şey nedir?” veya “Arzu ettiğiniz nedir?” diye sormanız her zaman mantıklıdır ancak sinirliliğim ve kaygım her zaman bu şekilde bir şey olmak zorunda değildir. İkincisi, yönelimsellik bilinç ile aynı şey değildir. Birçok bilinçli durum yönelimsel değildir. Örneğin ani sevinç duygusu. Bununla birlikte pek çok yönelimsel durum da bilinçli değildir. Yönelimsellik, bilinçli bir yılan korkusu yaşadığımı açıklamasında ortaya çıkar çünkü kaygı durumunda kaygı deneyimi ve kaygı aynıdır. Üçüncüsü, niyetinde olmak ve niyetli olmak ifadelerindeki durumlar yönelimselliğin sadece bir biçimidir ve diğerleri arasında özel bir yeri yoktur (1983: 1-3). Kısacası Searle’e göre “Ne için endişeleniyorsun?” ya da “Niye bu kadar sevinçlisin?” sorularına

cevap oluşturmamayan ama bilincinde olduğumuz endişe ve sevinç duyguları vardır ki bunlar bilincin yönelimsellik göstermeyen biçimleridir ve yönelimselliğin bilinçli olmayan birçok şekli vardır (2015: 77). Bu doğrultuda yönelimselliği, mental fiil olmanın bir gerekliliği olarak belirlemenin yanıltıcı olacağı düşünülmektedir. Yönelimsellik bazı zihin durumlarına özgü bir özelliktir. Her mental fiil yönelimsel değildir.

Zihin ve beden arasındaki yakın ve doğrudan ilişki aynı zamanda psikolojinin de konusudur. Günümüzde beyin işlevleri ve biliş arasında doğrudan bir ilişki kurulabilmektedir ve nörobilişsel teknikler, beynin içinin daha net görülmesine, daha ayrıntılı incelenmesine imkân tanımaktadır. İnsan beyni nöronların komplike ağından oluşur. Aştan nefrete, beyzbol sopasını sallamaktan gitar çalmaya, yaptığımız her şey, bütün deneyimlerimiz nöronların faaliyetlerinden kaynaklanır. Bütün biliş nörolojik faaliyetin bir sonucudur (Solso vd. 2019: 32-43). Ancak insan davranışlarının da bilişsel süreçlerin de nörolojik faaliyetlerin sonucu ortaya çıkması veya insan tarafından gerçekleştirilen -seçim olmayan otonom işlevler dışında- her hareketin iradeli olması *âşık ol-* ve *nefret et-* fiilleri ile *beyzbol oyna-* ve *gitar çal-* fiillerinin anlam bilimsel olarak aynı fiil kategorisinde değerlendirilebileceği anlamına gelmez. *Âşık ol-* ve *nefret et-* gibi mental fiiller kişiye özgü zihinsel deneyimlerin dildeki ifadesidir. Kişinin zihninde gerçekleşen, doğrudan yaşadığı bu öznel deneyimin bir başkası tarafından doğrudan gözlenmesi, ölçülmesi, bilinmesi imkânsızdır. Oysa *beyzbol oyna-* ya da *gitar çal-* fiilleri birtakım bilişsel, duyuşsal ve psikomotor becerilerin etkileşimi sonucunda ortaya çıkan ve dışarıdan doğrudan gözlemlenebilen hareketleri veya davranışları bildirir.

Bu bakımdan duygusal süreçlerin davranışsal ve fizyolojik boyutlarını bildiren *sığta-* “yas tutmak, ağlamak” (Yaylagül 2005: 28), *kızır-*, *öp-* (Hirik 2018: 77) gibi fiillerin; algı fiillerinin alt sınıfları arasında değerlendirilen *bergek-* “vurmak, dövme; kamçulamak, kırbaçlamak”, *buta-* “budamak, vurmak, dövme”, *kakıtış-* “(birbirini) itmek, (birbirine) vurmak”, *tâp-* “tepmek, vurmak” (Yıldız, 2016: 391-424), *iç-* “bir sıvıyı ağza alıp yutmak”, *yapuş-* “sıkıca yakalamak, tutmak” (Çelik, 2021: 45) gibi dışarıdan doğrudan gözlemlenebilen hareketleri veya davranışları bildiren fiillerin ya da söz ve davranışların bireyin zihin dünyası hakkında ipuçları taşıdığı gerekçesiyle mental fiil çalışmalarına alınan *beyân it-* “bildirmek, söylemek, ileri sürmek, anlatmak” *cevâb vir-* “karşılık olarak bildirmek veya söylemek”, *amel it-* “gereğince hareket etmek”, *namâz kıl-* “İslam dininde namaz ibadetini yerine getirmek”, *şavâf kıl-* “İslam dininde hac veya umre ibadeti sırasında Kâbe'nin çevresini yedi kez dönme” (Çelik 2021: 113-134) vb. fiillerin mental fiil olarak değerlendirilmesi doğru görünmemektedir.

Bununla birlikte Türkiye’de yapılan mental fiil çalışmalarındaki algı fiilleri listelerinde de birtakım görüş ayrılıkları bulunur. Yüksek düzeyde biliş içeren algı süreci, duyuşsal bilginin yorumlanmasıdır (Solso vd. 2019: 86). Dolayısıyla algı fiillerinin belirlenmesinde ve sınıflandırılmasında araştırmacılar tarafından genellikle beş duyu türü esas alınmaktadır. Ancak bugün gelinen noktada beş duyu temelli klasik görüş yerini, bu beş duyudan biri olan dokunma duyusunu deri duyumları adı altında kendi içerisinde türlere ayıran (dokunma, sıcak, soğuk, ağrı), derin (kinestetik) duyumlar, iç duyumlar (interoseptif duyumlar) ve denge (vestibüler) duyusuna yer veren sınıflandırmalara bırakmıştır (Cüceloğlu 2019: 100-101; Morgan 2017: 222; Tanalp

1975: 25). Özellikle iç duyularla ilgili algıları bildiren *acık-*, *doy-*, *susa-*, *yorul-* gibi fiillere mental fiil çalışmalarının büyük kısmında yer verilmez. İç duyuların algısı; kalp atışı hızı, solunum sıklığı, tokluk hissi vb. gibi iç organ fonksiyonlarıyla ilgili fiziksel duyuların, otonom sinir sisteminin taşıdığı duyuların bilinçli olarak algılanmasıdır. İç algı, dış algılamadan aksine vücut içi duyuşal girdinin işlenmesidir (Mehling vd. 2009: 2). Bilgi işleme aşamasında doğrudan bir rolü bulunmayan iç duyular ile ilgili algılar da aslında bir tanıma bildirir. Kişinin iç dünyasına dair bir tanıma bildiren bu algılar da kişiye özgüdür ve bir başkası tarafından gözlenmesi, ölçülmesi, bilinmesi mümkün olmayan deneyimlerdir. Dolayısıyla mental fiil çalışmalarında, dış dünyaya ait bir uyarının anlamlandırılmasıyla biliş sürecinde rol oynayan algıları karşılayan fiillerle birlikte vücut içi duyuşal uyarının tanınmasını sağlayan iç duyular ile ilgili algıları karşılayan fiillere de yer verilmesi gerekir.

Kinestetik duyu organları kaslarda, tendonlarda, eklemlerde bulunur ve kolların, bacakların pozisyonu ile kasların gerilimi ile ilgili bilgiler verir. Vestibüler duyu ise dengenin devamlılığındaki temel duyudur ve başın hareketi, pozisyonu ile ilgili bilgi verir (Morgan 2017: 222). Kinestetik ve vestibüler duyulardan kaynaklanan, ellerin yumruk şeklinde sıkılı olduğunu, hareketli bir nesneye bir top atılacaksa ne zaman atılacağını, plastik bir şişeyi çok fazla sıktığımızda büzüleceğini bilme vb. algıların ise dilde doğrudan bir karşılığı bulunmadığı için mental fiil çalışmalarında da bu alt başlıkların yeri bulunmaz. Aslında Yıldız'ın “denge fiilleri” olarak adlandırdığı; *çahşış-* “sendelemek, salına salına yürümek”, *kädgir-* “sendelemek, tökezlemek, ayağı dolaşmak” gibi fiiller (2016: 417-419); çeşitli vestibüler bozukluklar neticesinde ortaya çıkan, bir başkası tarafından doğrudan gözlemlenebilen hareketleri bildiren fiillerdir.

Türk dili temelli çalışmalarda, araştırmacılar arasında beş duyuma dayalı algıların ifadesi olan fiiller ile ilgili de görüş birliği bulunmaz. Örneğin Erdem, Türkmen Türkçesindeki *bak-*, *gara-*, *gözle-* gibi fiilleri *gör-* algılama fiiline bağlı hareketi anlatan davranış fiilleri olarak değerlendirir (2004: 943). Seçkin ise Viberg'in algı fiilleri paradigmasındaki “Peter kuşlara bakıyor” cümlesinin fiilini “duyu organlarının veri toplama aşaması olan duyum sürecini ifade eden ve fiziksel yönü de bulunan bir duyum (girdi) fiili” olarak tanımlar⁵. “Peter kuşları gördü” cümlesinin fiilini ise girdinin algılanması ile ilgili olan algı fiili olarak kabul eder. Algı fiilleri ile duyum fiillerinin karıştırıldığını ileri süren Seçkin, yönelimsel olmayan fiiller olduğu için duyum fiilleri olarak adlandırdığı fiilleri, mental fiiller arasında değerlendirmeyi doğru bulmaz (2019: 32-33, 2020: 47-48). Çalışmaların bir kısmında ise fiziksel yönü de bulunan *bak-* “bakışı bir şey üzerine çevirmek”, *dinle-* “işitmek için kulak vermek”, *dokun-* “nesnelerin sıcaklık, soğukluk, sertlik, yumuşaklık vb. niteliklerini derinin altındaki sinir uçları aracılığıyla duymak, değmek, el sürmek, temas etmek” vb. fiiller de mental fiil olarak ele alınır.

Algı; duyunun hemen ardından başlayan bir anlamlandırma sürecidir, daha karmaşık ve zihinsel bir süreçtir. Morgan, dış dünyadaki bilginin insana duyum ve algı olmak üzere iki süreçle geçtiğini belirtir. “Duyum, bir ışığın parlaklığı, bir ses tonunun perdesi

⁵ Viberg'in algı fiilleri paradigması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. VIBERG, Åke (2001). “Verbs of Perception”. *Language Typology and Language Universals, An International Handbook*. Berlin: De Gruyter, 1294-1309.

gibi ilkel yaşantıları içerir”. Yaşantılar sadece duyumlardan oluşmaz. Bu duyumlar sürekli yorumlanır. Örneğin tonlar dizisi melodi olarak, kırmızı cisim kırmızı bir ev olarak, soğuk ve ıslak bir duyum yağmur olarak yorumlanır. Morgan, algının da bu “duyumları yorumlama, onları anlamlı hâle getirme süreci” olduğunu ifade eder (2017: 242).

Örneğin bir bebek, bir ağaç ya da ev kavramına sahip olmadan bir evin önünde bir ağaç olduğunu görebilir fakat böyle bir algısal deneyime sahip olması için söz konusu nesnelere belli bir tür kavramla bağdaştırabilmelidir çünkü böyle bir deneyim, bu nesnelere belirli türden nesnelere olarak tanınmasını gerektirir (Lowe 2000: 102-103). Bu durumda bebeğin ev ya da ağaç kavramlarını bilmeden bir evin önünde bir ağaç olduğunu görmesi duyumsal deneyimdir ancak kişinin ev ve ağaç kavramlarını bilerek ve bunları mekânda konumlandırarak evin önünde bir ağaç görmesi algısal deneyimdir. Dilde ifade bulan ise ilkel yaşantılara dayanan duyumsal deneyimler değil algısal deneyimlerdir. Bir başka ifadeyle dilde duyumsal deneyimler ile algısal deneyimlerin ifadeleri ayrı ayrı değildir. Bunun için de algısal deneyimleri bildirirken kullanılan *gör- / bak-, işit- / dinle-* gibi fiilleri bir öncelik-sonralık sırasına koyarak önce olanın duyum sonra olanın algı bildirdiğini ileri sürmek doğru görünmemektedir. *Bak-* ve *gör-* fiillerini yakın anlamlılık bağlamında inceleyen İ. G. Sev’in bu iki fiil arasındaki bağı “bakılan şeyin anlaşılması *görmek* ile mümkünken, görme eyleminin gerçekleşmesi *bakmak* ile mümkündür” (2017: 1025) biçiminde açıklaması da aslında bu iki fiili çok keskin sınırlarla ayırmanın mümkün olmadığını ifade eder.

Bak- (look), *seyret-* (watch), *gözünü dik-* (stare) fiillerini davranışsal süreçler (behavioural processes) içerisinde değerlendiren Halliday ise bu fiilleri, davranışsal süreçler içerisinde ele aldığı *ağla-* (cry), *gül-* (laugh), *somurt-* (frown) gibi diğer fiillerden ayırarak davranış biçimleri olarak temsil edilen bilinç süreçleri biçiminde açıklar ve “mental fiillerle özellikleri çok yakın fiiller” olarak gruplar. Bununla birlikte Halliday, “Ben seni izliyorum.” (I’m watching you) cümlesinde “sen” tamlayıcısının mental süreçteki **algılanan** (phenomenon) katılımcısı gibi görüldüğünü belirtir (2014: 302).

Türkiye Türkçesinde bir nesnenin kokusunu ya da tadını algılamak *kokusunu* (veya *koku*) *al-*(veya *duy-*) ve *tat al-* fiili ile karşılanırken *kokla-* “kokusunu duymak için bir şeyi burnuna yaklaştırmak veya bir yerin havasını içine çekmek” ve *tat-* “bir şeyden az miktarda yemek veya içmek” fiilleri fiziksel bir süreci işaret eder. Ancak *bak-* ve *dokun-* fiillerinin fiziksel yönleri salt fiziksel bir hareket değildir ve kimi bağlamlarda bilişsel yorum içeren bir sürece atıfta bulunurlar. Bu fiillerdeki söz konusu fiziksellik aslında daha çok algısal deneyimin gerçekleşmesini sağlayan duyumsal modaliteyle ilişkilidir. Bundan dolayı *bak-*, *dokun-* gibi fiiller, yer aldıkları bağlama göre algısal bir deneyim, tanıma, bildirdikleri durumlarda algı fiili dolayısıyla mental fiil olarak değerlendirilebilir.

Fiillerin kullanıldıkları bağlamlardaki anlamlarına göre tamlayıcılarının yüklendiği semantik rollerin farklılık gösterdiği de bilinmektedir (Doğan 2011: 107). 1. “Ayşeden ağacın dallarına Hedef dokundu.” ve 2. “Aliden yukarıya Hedef baktı.” cümlelerinde *dokun-* ve *bak-* fiilleri, ikinci bir kişi tarafından doğrudan gözlemlenebilen bir süreci ifade eden, tamlayıcıları hareketi gerçekleştiren **eden** ve hareketin yönünü veya sona erdiği yeri

bildiren **hedef** olan hareket fiilleri olarak betimlenebilir. Ancak 3. “Yumuşak ve sıcak bir toprağa dokundum.” ve 4. “Parktaki banka oturmuş rengârenk kâğıtlara sarılı şekerleri art arda yiyerek annesini kızdırmaya çalışan haşarı ve çelimsiz çocuğa bakıyordum.” cümlelerinde *dokun-* ve *bak-* fiillerinin fiziksel bir hareketle birlikte bir algı da bildirdiği; (yumuşak ve sıcak toprak) ve (rengârenk kâğıtlara sarılı şekerleri art arda yiyerek annesini kızdırmaya çalışan haşarı ve çelimsiz çocuk) tamlayıcılarının semantik rolünün **hedef** olmaktan ziyade zihinsel bir süreçte “dokunma duyumu ile hissedilen” ve “göz yardımıyla algılanan” birer **içerik** olduğu düşünülmektedir. 3 ve 4 numaralı cümlelerdeki süreçlerde dokunulan ve bakılanın niteliğini algılama yalnızca deneyimciye ait bir tecrübedir. Toprağın dokusunun ve ısısının gözlemci tarafından doğrudan bilinmesi mümkün değildir. Bununla beraber bakışların çevrili olduğu çocuğun rengârenk kâğıtlara sarılı şekerleri art arda yiyerek annesini kızdırmaya çalışan haşarı bir çocuk olduğu da deneyimcinin bilişsel yorumudur.

5. Sonuç

Mental fiil kategorisi, mental fiillerin disiplinler arası bir konu olması sebebiyle hem bilişsel psikolojinin zihinsel süreçlerle ilgili sunduğu veriler hem de dil bilimsel yaklaşımlardan hareketle ele alınmalıdır.

Mental fiillerin bildirdiği çok çeşitli zihinsel faaliyetler, bilişsel psikolojinin inceleme alanıdır. İnsanın hayatta kalmasını, dış ve iç dünyanın önemli özelliklerini bilmesini sağlayan algılamadan; hayata ilişkin herhangi bir soruya cevap bulmasına imkân veren dikkate, belleğe, bilmeye, imgelemeye, düşünmeye, problem çözmeye, akıl yürütmeye, karar vermeye ve bütün bilişsel süreçlerle etkileşim hâlinde bulunan duygulara kadar tüm zihinsel süreçlerin ortak yönü bireysel olmalarıdır. İnsanın zihninde gerçekleşen, doğrudan yaşadığı bu öznel deneyimin bir başkası tarafından doğrudan gözlenmesi, ölçülmesi, bilinmesi imkânsızdır. Mental fiiller, insanın iç ve dış dünyayı tanımasını ve anlamasını sağlayan, doğrudan gözlenmesi, ölçülmesi ya da bilinmesi mümkün olmayan zihinsel süreçlerin, kişiye özgü zihinsel deneyimlerin dilde fiil formundaki ifadeleridir.

Zihnin birbiriyle ilişkili olduğu kadar birbirinden farklılık da gösteren kapasitelerinin olması mental fiillerin de tek bir özellik tanımlanmasını ya da sınırlanmasını güçleştirir. Ancak zihni bilimsel olarak inceleyen bilişsel psikolojinin sunduğu bilgiler doğrultusunda zihnin işleyişinin doğrudan gözlemlenemediğini dolayısıyla mental fiillerin de dışarıdan doğrudan gözlemlenemeyen deneyimlerin ifadesi olduğunu söylemek, mental fiilleri geleneksel yaklaşımla belirlenen ve bazı zihinsel süreçlerin bir niteliği olan yönelimsellik ile özdeşleştirmekten daha doğru görünmektedir.

Türkiye’de yapılan mental fiil çalışmalarının bir kısmında rastlanan duygusal süreçlerin davranışsal ve fizyolojik boyutlarını, fiziksel temasla gerçekleşen ya da vestibüler bozukluklar neticesinde meydana gelen hareketleri, bireyin zihin dünyası hakkında ipucu veren eylemleri bildiren fiiller; zihinde gerçekleşen öznel deneyimler değildir ve bir başkası tarafından doğrudan gözlemlenebilir niteliktedir. Dolayısıyla söz konusu fiiller, mental fiil kategorisi dışındadır. Bununla birlikte dış dünyaya ait

duyumları anlamlı hâle getirme süreçleri kadar vücut içi duyuşsal uyarıların tanınmasını sağlayan süreçler de zihinseldir ve mental fiil kapsamında incelenmelidir.

Zihinsel süreçlerin çeşitli aşamalarının hangi mental fiiller tarafından karşılandığını ve çok anlamlı mental fiillerin farklı anlamları ile hangi mental süreçleri işaret ettiğini tespit edebilmek için mental fiil çalışmalarında mental süreci göz önünde bulundurmak oldukça önemlidir. Ancak mental fiiller için yalnızca mental süreçlerin öne çıktığı tanımlamalar, söz konusu fiil sınıfının dil bilimsel özelliklerini tüm yönleri ile yansıtmaktan uzaktır. Fiiller anlamları ile söz diziminde alacağı tamlayıcıları ve bu tamlayıcıların semantik rollerini tayin eden yönetici unsurlardır. Dolayısıyla anlam bilimsel fiil kategorilerinin her biri belli semantik rolleri taşıyacaktır. Mental fiil sınıfı da öncelikle tamlayıcılarının semantik rolleri ile betimlenmelidir.

Fillmore (2003) tarafından durum dil bilgisi kapsamında belirlenen mental deneyim çerçevesi, Türkçe için de uygulanabilir görünmektedir. **Deneyimci**, **içerik** ve **uyarıcı** semantik rolleri, mental fiil tamlayıcılarının temel semantik rolleri olarak benimsenebilir. Bu doğrultuda Türkçe mental deneyim çerçevelerinin 1. **deneyimci + mental süreç**, 2. **içerik + mental süreç**, 3. **deneyimci + içerik + mental süreç**, 4. **uyarıcı + deneyimci + mental süreç**, 5. **uyarıcı + deneyimci + içerik + mental süreç** olmak üzere beş temel anlam bilimsel yapı taşıdığı söylenebilir. Bununla birlikte Türkçenin tarihî ve çağdaş lehçeleri için yapılacak incelemelerde farklı deneyim çerçevelerinin ortaya çıkması mümkündür. Ayrıca kimi mental fiil tamlayıcıları **deneyimci**, **içerik** ve **uyarıcı** semantik rollerinin dışında başka süreçlerde de görülen semantik roller de yüklenebilir.

Türkçe mental fiillerde **deneyimci** zorunlu bir tamlayıcıdır. **Deneyimci** rol, yalnızca edilgen mental fiillerde ve sınırlı sayıdaki biçim birimsel bir edilgenlik işareti taşıyorsa da edilgen bir anlam taşıyan fiillerin cümlelerinde bulunmaz.

Deneyimci, mental sürecin doğası gereği bir insandır. Ancak **deneyimci** semantik rolünün deneyimcinin bir parçası ya da kişileştirilmiş bir varlık ile karşılandığı örnekler Türkçede de görülebilmektedir. Bunun yanı sıra **deneyimci** semantik rolünün deneyimcinin bir parçası ile karşılandığı *ağrı-*, *acı-*, *kaşın-* gibi fiiller de bulunur.

Bilinçliliği **deneyimcinin** varoluşsal bir özelliği olarak açıklamak, mental fiillerin ise bilinç ile donatılmış bir deneyimci tarafından tecrübe edilen istemli ya da istemsiz süreçleri karşıladığını söylemek daha doğru görünmektedir.

Deneyimci rol, bazı mental fiillerin tek zorunlu istemidir. Çoğu mental fiilin ikinci bir zorunlu istemi vardır. İkinci zorunlu istem olan bu tamlayıcı ise genellikle algılanan, düşünülen, istenen, kişinin zihninden geçen, dikkatini yönlendirdiği şeyi bildiren **içeriktir**. Bazı mental fiillerin ikinci zorunlu istemi ise **uyarıcı** semantik rolündedir. Bu grupta yer alan fiillerin büyük kısmı ettirgen fiillerdir. Ettirgenleştirmenin neticesinde, sürecin başlamasına sebep olan **uyarıcı** semantik rolündeki tamlayıcı cümlede yer alır ve özne konumuna yerleşir. Ettirgen mental fiillerin dışında *rahatsız et-* “rahatımı bozmak, rahatını, keyfini kaçırmak”, *sık-* “sıkıntı vermek”, *üz-* “üzüntü vermek” gibi fiiller de semantik istem yapıları ile mental sürecin başlatıcısını bildirirler. Bu durumda mental fiiller “**deneyimci**”nin zihnindeki bir değişimi bildiren fiillerdir. Bu fiillerin çoğu

bu değişimin “**icerik**”ini, bir kısmı değişim sürecini başlatan “**uyarici**”yı, bir kısmı ise her ikisini de kendi anlamlarında barındırır.

Mental fiillerin deneyim çerçeveleri ile betimlenmesi, mental fiil sınıfının sınırlarının daha net çizilmesini sağlayacak ve Türkçenin fiil sınıflandırma çalışmalarına da katkıda bulunacaktır. Dili anlama süreci kadar üretme süreci de bir zihin konusu olarak bilişsel psikolojinin inceleme alanında olsa da dil üretme sürecinin fiil formundaki ifadeleri dil bilimsel bir yaklaşımla incelendiğinde mental fiillerden ayrılır. Bu doğrultuda iletişim / açıklama fiilleri olarak adlandırılan ve tamlayıcılarının semantik rolleri bakımından mental fiillerden ayrılan bu fiil grubunun bir başka anlam bilimsel fiil sınıfı olarak değerlendirilmesi daha doğrudur.

Fiillerin çeşitli bağlamlardaki anlamlarına göre tamlayıcılarının yüklendiği semantik roller farklılık gösterebileceği için *bak-*, *değ-*, *dokun-* gibi fiziksel yönü de bulunan fiillerin bağlamları göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gerektiği ve bilişsel yorum içeren süreçler bildirdikleri durumlarda mental fiil kapsamında ele alınabileceği düşünülmektedir.

Türkçenin gerek tarihî lehçeleri gerekse çağdaş lehçeleri için yapılacak çalışmalarda mental fiillerin sayısal istem potansiyelleri, tamlayıcılarının dil bilgisel ilişkileri ve semantik rolleri ile betimlenmesi Türk dili temelli mental fiil çalışmalarının yeniden biçimlenmesini sağlayacaktır.

Kaynakça

- ACAR, Ergün (2019). “Codex Cumanicus’ta Bulunan Mental Fiillerin Günümüz Anadolu Ağzlarındaki Kullanımları Üzerine”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8/3: 1276-1292.
- ALTINÖRS, S. Atakan (2018). “Zihin-Beden Problemine Searle’ün Yaklaşımı”. *Temaşa Felsefe Dergisi*, 9: 39-59.
- AYDIN ÖZKAN, Işıl (2018). *Evensel Dilbilgisi ve Türkçede İstem*. Ankara: Gece Akademi.
- AYDOĞMUŞ, Erdal (2021). “Özbek Türkçesinde mental fiiller”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 22: 135-151.
- BAYRAKTAR, Fatma Sibel (2017). “Bulgarca Sözlüğünde Yer Alan Türkçe Mental Fiiller Üzerine”. *XII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı (25-28 Eylül 2017, Bükreş, Romanya) Bildiri Kitabı*, 458-466.
- BIBER, Douglas et al. (2007). *Grammar of Spoken and Written English*, London: Longman.
- BINET, Alfred (2016). *Zihin ve Beyin* (Çev. Burak Erdoğan). İstanbul: Aramis Yayınevi.
- BİLGİN AKSOY, Gökçen (2021). *Azerbaycan Türkçesinde Mental Fiiller*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- BİRAY, Nergis (2007). “Kazak Şivesi ve Denizli Ağzında Kök Haldeki Benzer İdrak Fiillerinde Anlam Farklılaşmaları”. *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu (6-7-8- Eylül 2006) Bildiriler II*. Denizli, 307-314.
- BLANSITT, Edward L. (1978). “Stimulus as a Semantic Role”. *Valence, Semantic Case, And Grammatical Relations*. Amsterdam: John Benjamins B. V., 311- 325.
- BOOTH, James R.; HALL, William S. (1995). “Development of the Understanding of the Polysemous Meanings of the Mental-State Verb Know”, *Cognitive Development*, 10: 529-549.
- BUSSMANN, Hadumod. (2006). *Routledge Dictionary of Language and Linguistics* (Translated and Edited by Gregory Trauth and Kerstin Kazzazi). London and New York: Routledge.
- COOK, Walter A. (1979). *Case Grammar: Development of the Matrix Model (1970-1978)*. Washington, D. C.: Georgetown University Press.

- CROFT, William (1993). "Case Marking and The Semantics of Mental Verbs". *Semantics and The Lexicon* (Ed. J. Pustejovsky). Dordrecht: Kluwer Academic Publisher, 55-72.
- CÜCELOĞLU, Doğan (2019). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ÇELİK, Tarık (2021). *Risale-i Kudsiyye'de Mental Fiiller ve Dizin*. Doktora Tezi. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi.
- DOĞAN, Nuh (2011). *Türkiye Türkçesi Fiillerinde İsteme Göre Anlam Değişiklikleri*. Doktora Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- DOĞAN, Nuh (2017). "Türkçe Fiillerin Anlam Bilimsel Sınıfları". *I. Uluslararası Dil ve Edebiyatta Modernleşme ve Gelenek Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları, 223-252.
- DOLATİ DARABADİ, Mina (2018). "Nehcü'l Feradis'te Mental Fiiller". *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3/1: 85-113.
- DOWTY, David (1991). "Thematic Proto-Roles and Argument Selection". *Language*, 67/3: 547-619.
- e-GTS = TÜRK DİL KURUMU (2022). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 28.02.2022)
- ERDEM, Melek (2004). "Türkmen Türkçesinde Mental Fiillerin İsteme Göre Anlam Değişimleri". *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I (20-26 Eylül 2004)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 939-949.
- ERDEM, Mevlüt (2016). "Türkçede Fiiller ve Sınıflandırma Sorunları". *Turkish Studies*, 11/20: 185-200.
- FAKİRULLAHOĞLU, Muhammed Ali İsmail (2016). *Kırgız Türkçesinde Duygu Fiilleri*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- FILLMORE, Charles J. (1971). "Some problems fore case grammar". *Report Of The Twenty-Second Annual Round Table Meeting on Linguistics and Language Studies*. Washington: Georgetown University Press, 35-56.
- FILLMORE, Charles J. (1987). "The Case for Case". *Fillmore's Case Grammar: A Reader* (Ed. René Dirven, Günter Radden) Heidelberg: Groos.
- FILLMORE, Charles J. (2003). "Valency and Semantic Roles: the Concept of Deep Structure Case". *Dependenz und Valenz - Dependency and Valency: Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung - An International Handbook of Contemporary Research*, 1/1, Halbband. Berlin - New York: Walter de Gruyter, 457-475.
- FILLMORE, Charles J. (2006). "Frame Semantics". *Cognitive Linguistics: Basic Readings*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 373-400.
- GARCÍA-MIGUEL, José M.; ALBERTUZ, Francisco J. (2005). "Verbs, Semantic Classes and Semantic Roles in the ADESSÉ Project". *Proceedings of the Interdisciplinary Workshop on The Identification and Representation of Verb Features and Verb Classes*. Saarbrücken, 50-55.
- GEDİZLİ, Mehmet (2013a). "Türkiye Türkçesindeki Kök Fiillerin Yapı ve Anlam Özellikleri". *International Journal of Human Sciences*, 10/2: 567-582.
- GEDİZLİ, M. (2013b). "Türkiye Türkçesindeki Türemiş Kök Fillerin Yapı ve Anlam Özellikleri". *Akademik Bakış Dergisi*, 39: 1-16.
- GOLDSTEIN, E. Bruce (2013). *Bilişsel Psikoloji* (Çev. Okhan Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- GÖDELEK, Kamuran (2013). *Zihin Felsefesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- GÖTZ-VOTTELER, Katrin (2007). "Describing Semantic Valency". *Valency: Theoretical, Descriptive and Cognitive Issues*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 37-49.
- HALLIDAY, Michael A. K. (2014). *Halliday's Introduction to Functional Grammar*. London and New York: Routledge.
- HERBST, Thomas et al. (2004). *A Valency Dictionary of English: A Corpus-Based Analysis of the Complementation Patterns of English Verbs, Nouns and Adjectives*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- HİRİK, Erkan; ÇOLAK, Tuğba (2017). "Türkçe Mental Fiillerde 'Çok Katmanlılık'". *IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu 26-28 Nisan 2017 Niğde Bildiriler Kitabı*, Cilt 1, (Ed. Hikmet Koraş), Niğde, 261-268.
- HİRİK, Erkan (2018). *Türkiye Türkçesinde Mental Fiiller*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

- İBE, Pınar (2004). *Psych Verbs in Turkish: A Structural And Semantic Analysis*. Yüksek Lisans Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi.
- KALKAN, Nigar (2016). “Başkurt Türkçesinde Mental Fiiller”. *Actual Problems of Turkic Studies*, St. Petersburg, 177-186.
- KERİMOĞLU, Caner (2019). *Genel Dilbilime Giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- LEVIN, Beth (1993). *English Verb Classes and Alternations*. Chicago: The University of Chicago Press.
- LEVIN, Beth (2015). “Verb Classes Within and Across Languages”. *Valency Classes in the World's Languages: Case Studies from New Guinea, Australia, and the Americas, and Theoretical Outlook* (Ed. A. Malchukov and B. Comrie). Berlin: De Gruyter, 1627-1670.
- LEVIN, Beth; RAPPAPORT HOVAV, Malka (2005). *Argument Realization*. New York: Cambridge University Press.
- LOCK, Graham (1996). *Functional English Grammar An Introduction for Second Language Teachers*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- LONGACRE, Robert E. (1976). *An Anatomy of Speech Notions*. Lisse: The Peter De Ridder Press.
- LOWE, E. Jonathan (2000). *An Introduction to the Philosophy of Mind*. Cambridge University Press.
- MEHLING, Wolf E. et al. (2009). “Body Awareness: Construct and Self-Report Measures”. *PLoS ONE*, 4/5: 1-18.
- MORGAN, Clifford T. (2017). *Psikolojiye Giriş* (Ed. Sirel Karakaş ve Rükzan Eski). Konya: Eğitim Yayınevi.
- NIIRANEN, Leena (2008). *Effects of Learning Contexts on Knowledge of Verbs: Lexical and Inflectional Knowledge of Verbs among Pupils Learning Finnish in Northern Norway*. A dissertation for the degree of Philosophiae Doctor. Tromsø: University of Tromsø Faculty of Humanities Department of Language and Linguistics.
- ÖZEREN, Mehmet; ALAN, İrfan (2018). “Kırgız Türkçesinde Mental Fiiller”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 61: 203-224.
- SARI, İsa (2019). “Algı Fiillerinde Çok Anlamlılık: Gör- Örneği”. *Algı'ya Dair*. İstanbul: Kesit Yayınları, 129-160.
- SEARLE, John R. (1983). “The nature of Intentional states”. In *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press, 1-36.
- SEARLE, John R. (2015). *Zihin Dil ve Toplum* (Çev. Alaattin Tural). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- SEARLE, John R. (2016). *Bilinç ve Dil* (Çev. Muhittin Macit ve Cüneyt Özpilavcı). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- SEÇKİN, Kuban (2014). “Mental Fiiller Bağlamında Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı”. *VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri*, II. Cilt, Bursa, 921-929.
- SEÇKİN, Kuban (2019). *Eski Türkçede Mental Fiiller*. Doktora Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- SEÇKİN, Kuban (2020). *Eski Türkçe Metinlerden Örneklerle Mental Fiil Teorisi*. Konya: Palet Yayınları.
- SEV, İ. Gülsel (2017). “Yakın Anlamlı Fiillerden Bakmak-Görmek”. *Prof. Dr. Talât Tekin Hatıra Kitabı Cilt 2*, İstanbul: Çantay Yayınları, 991-1028.
- SMITH, Edward E.; KOSSLYN, Stephen M. (2017). *Bilişsel Psikoloji Zihin ve Beyin* (Çev. ve Ed. Muzaffer Şahin). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- SOLSO, Robert L.; MACLIN, M. Kimberly; MACLIN, Otto H. (2019). *Bilişsel Psikoloji* (Çev. Ayşe Ayçiçeği Dinn). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- ŞAHİN, Savaş (2012a). *Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- ŞAHİN, Savaş (2012b). “Mental Fiil Kavramı ve Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1/4: 45-62.
- ŞAHİN, Savaş (2015). “Metaphorical approach to mental verbs in Turkmen Turkish”. *ConCALL* 1: 114-122.
- TANALP, Rüknettin (1975). *Duyu Fizyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları.
- TESNIÈRE, Lucien (2015). *Elements of Structural Syntax*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

- VAN VALIN, Robert D. (2004). "Semantic Macroroles in Role and Reference Grammar", *Semantische Rollen* (Ed. Rolf Kailuweit and Martin Hummel). Germany: Gunter Narr Verlag Tübingen, 62-82.
- VIBERG, Åke (1994). "Differentiation and Polysemy in the Swedish Verbal Lexicon". *Euralex*, Amsterdam, 204-215.
- VIBERG, Åke (2001). "Verbs of Perception". *Language Typology and Language Universals, An International Handbook* (Red. M. Haspelmath, E. König, W. Oesterreicher, W. Raible). Berlin: De Gruyter, 1294-1309.
- YAYLAGÜL, Özen (2005). "Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2/1: 17-51.
- YAYLAGÜL, Özen (2010). "Türkiye Türkçesinde Duygu Fiilleri". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7/4: 100-111.
- YEGIN, Ayşe (2019). "Mental Fiil Kavramı ve Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zelihâ Mesnevisinde Mental Fiiller". *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4/1: 51-74.
- YILDIZ, Hüseyin (2016). *Eski Uygurcada Mental Fiiller*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- YILDIZ, Hüseyin (2020). "Eski Uygurcada Mental Fiiller Arası Geçişler Üzerine Notlar". *Gazi Türkiyat*, 26: 105-125.